

Balázs Mihály

Jakó Zsigmond és a szegedi kora újkori vállalkozások

Sajnálhatjuk, hogy a törékeny és mégis szívós testalkaton, a kutatás másokat is ösztönözni tudó szenvedélyén kívül Jakó Zsigmondhoz – minden különbségük ellenére – sok másban, például a száraz kekszen élés életfilozófiájának és gyakorlatának kimunkálásában is hasonlító Keserű Bálint nem tud jelen lenni összejöveteleinkön. Szívesen jött volna, hiszen a nagy tudóstárs teljesítménye nem csupán most, az ünneplés pereceiben foglalkoztatja. Alakja, kérdésfelvetései és kutatási javaslatai rendre jelen vannak azokon a megbeszéléseken, amelyek a szegedi bölcsészkar második emeletének 17-es szobájában tart a helyiség érdemesült professzor házigazdája. Nem volt nehéz tehát egy egyszerre roppant tárgyyszerű és meleg hangú köszöntő dolgozatot írnia az ünnepi kötetbe. A *Jakó Zsigmond és kora újkori magyar irodalom* c. dolgozata megkerülhetetlen fontos tudománytörténeti dokumentum lesz, s a történetben jóval később bekapcsolódó nemzedék képviselőjeként legfeljebb néhány kiegészítő megjegyzés megfogalmazására vállalkozhatok.

A tanulmány azzal a személyesnek mondott megfigyeléssel indít, hogy a medievistának készült, a pályája első tizenöt évében a kodikológia, a paleográfia, a középkori család- és településtörténet és még további részterületek szakértőjévé vált s közben legendás levéltári építő munkára is vállalkozó Jakó az 1950-es évek derekán a szélesebb értelemben vett kultúrhistoria felé fordult, s ebben reneszánsz és barokk művelődésünk, valamint irodalmunk komoly szerepet kapott. Keserű Bálint közeli tanúja volt ennek, hiszen 1955–1956-ban Klaniczay Tibort és Pirnát Antalt követően ő is ösztöndíjasként kutatott Kolozsvárott. A mondott írás oldottan és szórakoztatóan idéz fel bizony nagyon is veszélyes „életes” mozzanatokat arról, hogyan készültek az RMKT mikrofilmjei Semlyén István kolozsvári laboratóriumában, s hogyan jutottak el aztán az MTA könyvtárának mikrofilmtárába. Szerzője ugyanakkor szerényen elhallgatja, hogy a Jakó Zsigmonddal és Szabó T. Attilával folyamatosan zajló, alkalmasint kirándulásokkal is összekapcsolt megbeszélések során az ő kezdeményezésére került napirendre annak a három sorozatnak (*Adattár 16–18. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, Fontes rerum scholasticarum, Peregrinatio hungarorum*) a koncepciója, amelynek kötetei aztán változó tempóban és ütemességgel láttak napvilágot az elmúlt évtizedekben. A koncepció kimunkálása felölelte az erdélyi és a szegedi lehetőségek higgadt számbavételét éppúgy, mint a nehézségek és akadályok leküzdésének módozatait. Különösen nagy bölcsességet és megfontoltságot igényelt az *Adattár* kötetek elindítása, hiszen számolni kellett a nehéz sorsú Herepei János életművét és személyiségét körülvevő elfogultságokkal terhes légkörrel is. Így aztán a felsoroltak, továbbá Imreh István, Juhász István és persze Kelemen Lajos higgadt és

józan szavai, valamint szakmai tanácsai nélkül Keserű Bálint aligha kereste volna fel az önmarcangoló székszárdi magányba elsüllyedt Herepeit, hogy aztán – Szegeden egyébként akkor még bizony félig meddig „gyüttmentként” – páratlan leleményességgel szervezze meg az erdélyi tudós áttelepődést a Tisza-partra, hogy elindulhassanak azok a munkálatok, amelyek már az én nemzedékemből is sokunknak tanuló iskolát jelentettek. Arról persze fölösleges beszélni, hogy miképpen lett a sokunk János bácsijává vált szerző dolgozatait tartalmazó első három kötet a mértéket megszabóvá a későbbiek számára, azt viszont föltétlen hangsúlyozni kell, hogy a felsorolt erdélyi tudósok közül egyedül Jakó maradhatott hosszú távon is állandóan meg- és felkeresendő tanácsadója a Keserű Bálint mellett kialakult munkaközösségnek. Amikor tehát jóval később, az 1970-es évek végén 80-as évek elején Jankovics József kezdeményezését folytatva Monok István társaságában és vezetésével többen megfordultunk Kolozsvárott, nem indulhattunk el a Keserű Bálint által megkapott instrukciók nélkül, s néhány durva hiba után azt is megtanultuk, hogy még a kis céduláscskákat se vigyük magunkkal, hanem jegyezzük meg a teendőket. Szerencsére első állomáshelyünk szinte mindig a Jakó lakás volt, s a közismerten idejekorán kelő házigazda lényegre irányuló kérdései esélyt kínáltak arra, hogy ne feledkezzünk el a legfontosabbakról.

A számomra talán legfontosabb szakmai nyitást felvezetve szeretnék kapcsolódni Jakó Zsigmond 1979-es tanulmányához. A *Hoffhalterek váradi és gyulafehérvári nyomdája* c. írás a Melius Juhász Péter által *Rosszhalternek* nevezett nagy műveltségű, lengyel származású, eredetileg Skrzetusky névre hallgató nyomdász tevékenységének fontos időszakát mutatja be. Keserű Bálint azt írja méltatásában, hogy „számomra meglepő és rokonszenves volt, hogy református létére Jakó Melius ellen Dávid Ferencnek drukkolt és a hozzá szegődött nyomdásznak”. Erről talán nincs szó, de arról igen, hogy képes felekezeti elfogultság nélkül méltatni ennek a rendkívül felkészült, könyvdíszítéshez is értő embernek a teljesítményét, annak ellenére, hogy a szentháromságot kigúnyoló képeket helyezett el kiadványában. Amikor első találkozásaink egyikén szóba hoztam ezt, csak legyintetett (mit kell ezen csodálkozni – mondta a mozdulata), s hamarosan megtapasztaltam, hogy mit jelent ez a szemlélet a gyakorlatban. Röviden szólva ő nagyon hatékonyan közreműködött abban is, hogy szegedi műhelyünk kapcsolatba lépett az unitárius egyház vezetőivel, majd fiataljaival is. Emlékeztetek arra, hogy a hatvanas-hetvenes években az unitáriusoknak már nem nagyon voltak érintkezéseik a hazai történész és irodalomtörténész szakmai körökkel: Pirnát és Keserű Bálint nagy szakmai s felfedező útjai után már a kolozsvári kollégium időközben az akadémiai könyvtárba fizikailag is átkerült szenzációs anyagában sem kutathattak magyarországiak, s a közismerten egyre nehezebb körülmények közé került egyházat az a veszély fenyegette, hogy elveszti szellemi izgalmakban oly gazdag történelmét is. A kapcsolatfelvétel úgy történt, hogy Zsiga bácsi meghallgatott, majd fogta az unitáriusoknak szánt kicsiny küldeményünket, s átsétált vele Erdő Jánoshoz. Ez később többször is megismétlődött. Kicsit értetlenkedtem az eljáráson, mert magam is szerettem volna Erdő Jánossal beszélni, már csak azért is, hogy megkövessem őt azért a minősíthetetlen hozzászólásért, amivel 1979-ben magamnak ma is nehezen megbocsátható kíméletlenséggel mentem neki a siklósi nemzetközi antitrinitárius konferencián előadása egy részletének. Jakó Tanár Úr azonban nem akarta ezt meghallani, s csak később jöttem rá, hogy ez mennyire bölcs lépés volt, hiszen a hatvanas években Páskándi Géza, Dávid Gyula és mások társaságában a Duna-deltát megjárt Erdő még bizonyosan mindig megfigyelés alatt állt. Utólag az is világossá vált számomra, hogy Jakó Zsigmond fellépése oldotta fel Erdő János teljesen indokolt

bizalmatlanságát, s így vált aztán lehetővé, hogy 1989 után nagyon gyorsan cselekedni tudjunk a kolozsvári-szegedi unitárius kapcsolatok elmélyítése dolgában.

Hogy egy másik felekezetről is szóljak, mi szegediek büszkék vagyunk arra, hogy kezdeményezők voltunk a jezsuita forrásfeltárásban oly hatalmasat alkotó római Lukács Lászlóval való kapcsolatfelvételben is. Később közvetítettünk néhány dologban Kolozsvár és Róma között, de mivel bizonyosan nem köztudott, szeretném elmondani, hogy az irány megszában a Lukács László első hazai látogatása idején rokonlátogatásnak álcázott kutatóúton éppen Budapesten tartózkodó Zsiga bácsi is szerepet játszott. Jóval később tudtam meg, hogy – amint Keserű Bálint fogalmazott – az „áldás” a munkálatokba történő bekapcsolódásra a Holl Béla, Jakó Zsigmond, Keserű Bálint hármassal rövid találkozásánál mondatott ki, s csak később terjesztették az elképzelést Klaniczay Tibor elé jóváhagyásra. Ennek a rendíthetetlen református embernek ez a nyitottsága egyre értékesebb a szememben, mert hát azzá teszi az újabban még a régi magyaros közösségekben is felbugyogó újmódi felekezetieskedés, amelynek persze hosszabb távon mindenki kárvallottja, amely azonban rövid távon leginkább mégis az unitáriusokat sújtja, hiszen időnként még az is elhangzik, hogy ez a kereszténységből különben is kilógó szekta nagy kedvence volt az 1960–70-es években az akkori pártvezetésnek, amely joggal látta bennük az ateizmus előfutárait. Mintha Aczél Györgynek és munkatársainak bármiféle ismerete lett volna az erdélyi reformáció történetéről...

Ez alkalmat teremt most nekem a következő megfogalmazására. Jakó Zsigmond ebben az időszakban írott egy-egy tanulmánya a korabeli szóhasználatot követve nem habozik egy-egy vallási áramlatot haladónak minősíteni. Ezt még olyan időszakban is megtette, amikor különösen a modern hangoltságú történészek már ódzkodtak ettől, hiszen a történész szakmában zajló elméleti és módszertani viták során egyre problematikusabbá vált, hogy merre vezet, s van-e egyáltalán útja annak a bizonyos haladásnak. Amikor kiadta magyarországi tanulmánykötetét, egyáltalán nem zavartatta magát ettől, s a kötet bevezetője a legnagyobb nyugalommal fogalmazza meg, hogy a közölt tanulmányok szövegén egyáltalán nem változtatott, csak a jegyzetekbe vett fel új tételeket. Nem szeretnék könnyű kézzel igazságot osztogatni, néha jogos lehet az átdolgozás, vagy szinte elkerülhetetlen is, különösen, ha külföldieknek szánt, vagy eredetileg ott elmondott szövegeinket jelentetjük meg magyarul. Azt is tudjuk persze, hogy jelen van tudományunkban a görcsös igyekezet is az elhasználandó tekintélyektől származó idézetek utólagos kiiktatására. A nagy kolozsvári történész tökéletesen tisztában volt azzal, hogy neki erre nincs szüksége, mert az esetlegesen talán idejétmúlt jelzőket egyszerűen ellehetetleníti a feltárt anyag újszerűsége és a felismert összefüggések logikus és világos rendszere, a gondolatmenet kikezdetetlen integritása. Az a szakszerűség, amely arra készíti a szegedi irodalomtörténészeket, hogy a filológiai bevezetés szemináriumon Lorenzo Vallának a konstantinuszi adományleveléről szóló értekezése mellé odahelyezze a torockóiak legendagyártását lenyűgöző érveléssel leleplező dolgozatát, amelyből lenne még mit tanulnia a legendáktól és mítoszoktól nehezen szabadulni akaró történész társadalomnak, nem is beszélve a közvélemény formálójáról.